

Předmluva

Na počátku sedmdesátých let se odehrála změna ve způsobu myšlení, vypovídání a senzitivity. Ve svých textech o postmodernismu ji zaznamenal Jean-François Lyotard. Můžeme si všimnout, že Lyotardovo psaní není prostoupeno optimismem nebo euforií, nýbrž *sine ira et studio* dokumentuje změněnou situaci. Klade nám otázku, zda je v naší moci, v našich silách a v naší kompetenci zajistit další trvání moderního projektu. Jeho texty v jistém ohledu připomínají historický materialismus: výchozím aktem není konstruovat etickou nebo politickou normativitu, nýbrž luštit hieroglyfy dané situace. Lyotard lze číst jako autora, který rozvine svou vlastní teorii až poté, co pojmenoval proměnu společenského vnímání. Nehovoří nejprve jako Habermas o platnosti či neplatnosti moderních ideálů, nýbrž o jejich věrohodnosti. Použijeme-li výrazu Raymonda Williamse, jeho prvořadým tématem je změna ve „struktuře vnímání“.

Lyotard tvrdí, že idea univerzální emancipace a všechny emancipační příběhy devatenáctého i dvacátého století ztratily svou věrohodnost. Nejedná se však o výpověď chápanou jako výraz jednoho z mnoha postojů, nýbrž o pokus určit vztah společnosti k myšlence univerzální emancipace a jejího příběhu. Mezi tyto příběhy Lyotard zařadil nejen komunistický projekt jiné společnosti, ale i parlamentní a ekonomický liberalismus.¹ *Všechny* univerzalizující příběhy o sobě

¹ Lyotard, J.-F., *O postmodernismu*, přel. Jiří Pechar, Filosofický ústav AV ČR, Praha 1993, s. 37. Selhání parlamentní demokracie dokázal podle Lyotarda „květen 1968“, v němž zastupitelská instituce popřela zásadu, že „všechno, co je demokratické, se uskutečňuje skrze lid a pro něj“. Učení ekonomického liberalismu, podle něhož „všechno, co je svobodnou hrou nabídky a poptávky, je prospěšné obecnému obohacení, bylo vyvráceno několika ekonomickými krizemi (krizí z roku 1911, 1929 a z let 1974–1979). Tamt., s. 37. Lyotard tento text psal před vydáním Fukuyamovy knihy *Konec dějin a poslední člověk* (přel. Michal Prokop, Rybka Publishers, Praha 2002) a na začátku nástupu neoliberalismu („List k otázce univer-

prozradily, že jsou nedostatečné. Jejich selhání však není způsobeno tím, že čas jejich uskutečnění ještě nenastal. Není tomu tak, že ztroskotaly kvůli konkrétním historickým okolnostem, jako byla zaostalost Ruska v případě komunistického projektu. Jejich čas nepřijde nikdy. Lyotard až nyní podává teoretický výklad toho, co je součástí postmoderního vztahu k univerzalizujícím příběhům. Podle něho tyto příběhy narážejí na to, co označuje jako rezistenci „mnohosti světů jmen, tedy nepřekonatelnou různost kultur“, čímž se myslí nesouměřitelnost promluвовých žánrů (kognitivních, přesvědčovacích, demonstrativních, tragických, komických, dithyrambických atd.).² Není to však konec příběhů vůbec. Po rozpadu velkých příběhů nám zůstávají příběhy drobné, které vytvářejí obsah našeho života.

Lyotard proměnu struktury vnímání vykládá jako následek historického ztroskotání univerzalizujících příběhů dvacátého století (Osvětim, Budapešť 1956, Československo 1968, Polsko 1980).³ Vypadá to, jako by Lyotard v tomto rozhodujícím bodu podlehl svodu monokauzálního vysvětlení. Existuje však jiný přístup k postmodernismu, který se snaží postihnout ještě jeden jev související se vznikem postmodernismu: změnu formy a obsahu života, která nastala s příchodem flexibilního kapitalismu, v němž se prolнула ekonomická a estetická produkce. Jeho hlavním představitelem je Fredric Jameson. Příběh postmodernismu v jeho knize *Postmodernismus neboli kulturní logika pozdního kapitalismu*⁴ je pestřejší než Lyotardův, a to ze tří důvodů: jednak Jameson vysvětluje vznik postmodernismu z celkových změn životního světa, v němž zkušenost ztroskotání velkých příběhů představuje pouze jeden z prvků. Druhým důvodem je to, že se zabývá postmodernismem ve všech jeho nejcharakterističtějších projevech (v kultuře, ideologii, vizuálním umění, architektuře, literatuře, časoprostorovém vnímání, teorii, ekonomice, filmu), a vytváří tak mnoho-
vrstevnatou typologii postmodernismu. A konečně třetím důvodem je

zálních dějin“ byl publikován v roce 1984). Fukuyama a neoliberalismus vyjadřují obnovenou víru v liberální demokracii a ve svobodný trh.

² Lyotard, J.-F., *O postmodernismu*, c. d., s. 39.

³ Tamt., s. 37.

⁴ Jameson, F., *Postmodernism or, The Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, Durham 1991.

to, že usiluje o celistvý pohled, v němž postmodernismus vystupuje jako určitá kulturně-historická epocha, vyznačující se tím, že odmítá samotný pojem epochy. A právě proto se opíráme o Jamesonovo pojetí postmodernismu.

V této knize jsme se pokusili o něco podobného jako Lyotard v sedmdesátých letech, použili jsme však metodu odvozenou od Fredrica Jamesona: zaznamenat současnou proměnu ve způsobu myšlení, vypovídání a senzitivity. Postupovali jsme jinak než Lyotard. Nehovoříme o ztrátě věrohodnosti postmodernismu, neboť si dobře uvědomujeme, že ztráta věrohodnosti je součástí postmodernismu samotného. Nejprve se snažíme osvětlit postupnou korozi institucí, které tvoří politický a sociální předpoklad postmodernismu, jako je liberální demokracie zajišťující postmoderní pluralitu nebo způsob fungování sociálního smíru, který na určitou dobu učinil z agendy společenských konfliktů anachronismus patřící do věku moderny. Postmoderní situace byla výsledkem konkrétní historické konstelace (propojení politických, sociálních, ekonomických i zkušenostních prvků). Historická konstelace se však proměňuje a mění se i vztah k idejím, které se jevily jako zastaralé, jako odbytá věc modernismu.

Jak dnešní situaci pojmenovat? Téma subjektu jako formy individuality i jako formy politické je opět zde; znovu přichází volání po nějakém projektu systémové změny, vyjádřené sloganem „jiný svět je možný“. Je naše situace stále postmoderní? Žijeme v období, které vykazuje známky historického intermezza, v němž se ustálený způsob myšlení, vypovídání a senzitivity rozpadá, ale nový způsob se dosud nevyhranil. Naše situace je situací přechodu. Tendence, jež povedou ke vzniku čitelnější situace, se utvářejí právě teď.

Naše kniha začíná částí věnovanou některým prvkům situace přechodu a končí částí nazvanou „Prolamování“. První část vypovídá o tom, že již nejsme v postmoderní situaci, nýbrž v situaci přechodu, kdežto poslední část hledá různé způsoby, jak prolomit postmodernismus jakožto vládnoucí formu myšlení a vnímání. To může působit jako vnitřní nesoudržnost celé knihy: proč chceš prolamovat to, co už je prolomené? Podle našeho pojetí je však zapotřebí odlišit postmoderní situaci a postmodernismus. Máme za to, že daná situace, zvláště situace přechodu, a vládnoucí způsob myšlení, vypovídání a senzitivity si nemusejí odpovídat. Pokud je situace v pohybu a proplétá se v ní

staré i nové, obvykle se nadále usazuje ta kulturní forma, která vznikla v situaci ustálené. A tak tu máme zvláštní rys dnešní doby: situace již není postmoderní, ale postmodernismus se jeví jako něco přirozeného; jako to, u čeho nemá smysl mluvit o alternativě.

Kniha se skládá ze čtyř částí rozdělených do čtyř kapitol. Tato struktura se na formální rovině pokouší zrcadlit charakter dnešní situace. Slavoj Žižek ukazuje, že v Hegelově systému se objevuje vnitřní nesoudržnost, spojená právě s problémem čtveřitosti. Hegel v závěrečných poznámkách své *Logiky* píše o tom, že střední moment dialektického procesu, moment mezi počáteční bezprostředností a závěrečnou zprostředkovanou bezprostředností, tj. moment negace, může být započítán dvakrát, a to jako bezprostřední negace a/nebo jako sebevztažná negace.⁵ Hegel tak stojí před dilematem, zda má kvůli zachování trojitého členění svých postupů jeden moment vypustit, anebo kvůli úplnosti momentů trojitě členění narušit a přijmout členění čtveřité.

Naše členění chce symbolicky vyjádřit to, že čtveřitost, která narušuje tradiční chápání dialektiky, lze považovat za výraz vnitřní nesoudržnosti situace přechodu. V ní již neplatí, že tu je lyotardovská heterogenita diskursivních režimů, tj. radikální nesoudržnost jednotlivých prvků situace. Objevují se stopy sjednocující perspektivy (aktualizace pojmů, jako je kapitalismus nebo jiný svět). Nevystačíme ani s klasickým trojitým schématem dialektiky, neboť určité prvky lze započítat dvakrát, např. liberální koncepci práv a svobod jako moment náležející k liberálnědemokratickému kapitalismu, nebo naopak jako moment, jenž je dnešním kapitalismem negován a náleží k postkapitalistickému světu.

Čtveřitá struktura knihy však zrcadlí také hledání nového řádu, který nebude represivní. Pokud moment nerepresivnosti vyjádříme čtveřinou, jež narušuje uzavřenost trojitého schématu, pak moment řádu má svůj výraz v opakování principu čtveřiny ve všech částech knihy.

⁵ Žižek, S., *Nepolapitelný subjekt*, přel. Michael Hauser, Luboš Marek, Chomutov 2007, s. 87.